

Мар'ян Миколайович ТРІПАК

Заслужений працівник освіти України, кандидат економічних наук, доцент,
директор Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу, м. Кам'янець-Подільський

**ВПЛИВ МОРАЛЬНОСТІ НА ЕКОНОМІЧНУ ПОВЕДІНКУ СУБ'ЄКТА СОЦІУМУ
В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ**

Тріпак, М. М. Вплив моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах інклюзії [Текст] / Мар'ян Миколайович ТРІПАК // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 4. – С. 14–21. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Проблеми впливу моральності, духовних орієнтирів і світоглядних ідеалів на економічну життєдіяльність соціуму стає не тільки актуальною науковою ідеєю, але й центром гострої суспільної дискусії, спрямованої на пошуки балансу між раціональністю, яка стрімко зростає в сучасному соціумі, й мораллю як загальнолюдською цінністю, що має гармонізувати наше суспільство. Безумовно, моральні цінності виступають важливою з'єднувальною ланкою між суспільством, соціальним середовищем й індивідом, особистістю та її внутрішнім світом.

Мета. Метою даної статті є визначення пріоритетності моральності, що впливає на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах соціально-освітньої інклюзії в Україні.

Результати. Проаналізовано різноманітні підходи до розуміння результату впливу моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах інклюзії, адже стан економіки України в першу чергу залежить від морального та професійного стимулу управління, політика, бізнесмена тощо.

Ключові слова: інклюзивна освіта, суб'єкт соціуму, моральність, мораль, економічна поведінка, економічна система, моральна економіка.

Mar'yan My`kolajovy`ch TRIPAK

Honored Worker of Education of Ukraine, PhD in Economics, Associate Professor,
Podilsky Special Educational Rehabilitation Socio-Economic College,
Kamyanets-Podilsky city

**THE INFLUENCE OF MALIGNITY ON THE ECONOMIC BEHAVIOR OF SOCIETY SUBJECTS IN
THE CONDITIONS OF INCLUSION**

Abstract

Introduction. The problems of the influence of morality, spiritual orientations and ideological ideals on the economic activity of society become not only an actual scientific idea, but also a center of acute social discussion aimed at finding a balance between rationality, that is rapidly growing in modern society, and morality as universal human value, which must harmonize our society. Of course, moral values are the important connecting link between society, social environment and individual, personality and his inner world.

Purpose. The purpose of this article is to determine the priority of morality that affects the economic behavior of the subject of society in conditions of social and educational inclusion in Ukraine.

Results. Different approaches to understanding the result of morality influence on the economic behavior of the subject of society in terms of inclusion are analyzed, after all the state of the economy of Ukraine depends primarily on the moral and professional incentive of the manager, the politician, the businessman, etc.

Keywords: *inclusive education, subject of society, morality, moral, economic behavior, economic system, moral economy.*

JEL classification: D11

Вступ

Україна у пошуках справедливості «Будапештського меморандуму», в умовах військових подій на сході держави, анексії АР Крим та післяреволюційних подій «Революції Гідності», намагається вкотре позбутися залишків командно-адміністративної системи, бідності населення, олігархічної й владної корупції, що гальмують її розвиток. Проте, побудова демократичного співтовариства неможлива без створення міцних підвалин, у тому числі фінансово-економічних і морально-психологічних, для формування нового цивілізованого суспільства. Стратегія розвитку, в першу чергу, базується на економічних чинниках, які є найвизначальнішими у загальній сутності суспільного розвитку.

Соціально-економічні умови суспільства віддзеркалюються у відповідному економічному типі особистості. Зокрема, підприємницький тип особистості, що детерміновано сучасними умовами ринкової економіки, в ідеалі вимагає таких економіко-психологічних властивостей особистості, в яких «економіка» гармонічно поєднується з «моральністю». Провідні цінності ринкової ідеології полягають у знятті багатьох обмежень для активної і підприємливої особистості. Свобода дій і цінностей життя у суспільстві, які притаманні державності і законності – важливий ресурс суб'єкта соціуму. Щоб забезпечити цей ресурс потрібна також інша сторона людських відносин – норми і обов'язки, що реалізуються завдяки відповідальності. Істинна моральність починається тоді, коли людина, відчуваючи в собі силу, енергію, надлишок розуму і волі, починає діяти на благо суспільства і людей. Саме такі дії захищають суспільство і окремого індивіда від виродження людського роду і ведуть до позитивних наслідків [1].

Вплив моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму впроваджує в життя відповідні принципи й закони про права людей з інвалідністю та являються одним з основних елементів відкритого суспільства, спрямованого на подолання соціальної нерівності, який отримав назву «інклюзія», – широкий спектр стратегій щодо забезпечення ресурсів, орієнтованих на підтримку груп населення або окремих громадян, які знаходяться у несприятливому становищі виключення з економічного, соціального, політичного, культурного життя суспільства.

У широкому сенсі це поняття розуміють як активний процес зміцнення відчуття належності особи або групи осіб, що, з рештою, перебувають під загрозою соціальної ізоляції. Розглядаючи питання соціального виключення, важливо зазначити групи людей, які найчастіше опиняються у ситуації виключення з огляду на свою расову належність, соціальне й етнічне становище, віросповідання, стать та здібності, фізичні вади. Для подолання таких явищ в країні провідною стратегією політики є результат науково-практичного дослідження, де визначено, що економічно доцільним є здійснення інвестицій у людський капітал скрізь, де це можливо, замість прямого інвестування в соціальне обслуговування. Відповідно до цієї категорії інклюзія розглядається як вигідний напрям соціального інвестування для майбутнього. Таким чином, питання соціальної інклюзії знаходять своє основне відбиття у сфері освітньої політики, оскільки освітня система є не тільки віддзеркаленням стану суспільства, а й важливим засобом його реформування.

Досить часто інклюзія в освіті розглядається як підхід до навчання дітей та дорослих людей з особливими освітніми потребами в умовах системи вищої освіти. Звідси необхідно проведення низки заходів щодо впливу моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах соціально-освітньої інклюзії.

Вплив моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах соціально-освітньої інклюзії досліджували: Т. Боголіб, Є. Бойко, О. Василик, Т. Гребнева, А. Гошко, Г. Дмитренко, В. Журавський, І. Каленюк, П. Коваль, В. Князєв, С. Корольок, Т. Лев, Ю. Лисенко, О. Навроцький, В. Новіков, К. Павлюк, Ю. Палеха, Ж. Серкіс, В. Федосов, В. Шпотенко, М. Яструбський. Наукові здобутки згаданих учених є значним внеском у теорію, методологію й організацію функціонування моральності в умовах інклюзивних процесів в Україні. Однак питання комплексного моніторингу моральності, що впливає на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах соціально-освітньої інклюзії, розроблені ще недостатньо.

Мета та завдання статті

Незважаючи на важливість і актуальність інклюзивної освіти, науковці констатують серйозні проблеми в її науковій розробці й практичній реалізації. Дані обставини визначили актуальність теми дослідження й необхідність пошуку економіко-організаційних важелів впливу на активізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні через механізм впливу моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму. У зв'язку з цим, метою даної статті є визначення пріоритетності моральності, що впливає на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах соціально-освітньої інклюзії в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Досліджуючи внутрішні компоненти мотивації людини до економічної діяльності, які включають у себе певні моральні цінності, А. Маршалл, зокрема, говорив про те, що в господарській діяльності, як і всюди, людина піддається впливу особистих схильностей, уявлень про обов'язок і відданість високим ідеалам. Їй властиві марнославство й безтурботність, почуття насолоди самим процесом гарного виконання справи, готовність принести себе в жертву заради родин. Усі ці якості і моральні цінності формуються й детермінуються в людині саме в умовах економічної діяльності. На думку А. Маршалла, тільки за допомогою економічної діяльності людина здатна досягти задоволення всіх своїх індивідуальних потреб, одночасно задовольняючи потреби інших [2].

Отже, розглядаючи історико-філософський аспект понять «моральність», «мораль», ми звернули увагу, що давньогрецькі філософи античного ідеалізму – Платон, Сократ та інші – тісно пов'язували мораль з Вселенським світопорядком [3]. Інші філософи звертали увагу на залежність моральності від формування суспільства і політики. «Людина є моральна істота тільки тому, що вона політична істота», писав Аристотель [4]. Для епохи середньовіччя характерно розуміння моралі як принципу божественного авторитету, системи заповідей, які йдуть від Всевишнього, а моральна діяльність полягала в служінні йому. Згідно вчення про категоричний імператив І. Канта (XVIII ст.), незмінному постулаті, моральність тлумачиться як вічна і незмінна категорія, незалежна від суспільства і суспільних відносин. Моральність при такому є продуктом вищого духовного стану людини і має божественне походження. Моральні вимоги виступають як повеління Всевишнього [5]. В XVIII столітті пролонгували постулат Е. Е. Купера, А. Сміта, Д. Юма, який називається «етичним сентименталізмом» і в якому стверджувалось, що основою моралі є моральні почуття [6]. За твердженням німецького філософа XIX ст. Гегеля, саме почуття лежать в основі моральності. Мислитель вважав, що словесне навчання моралі є безплідним. Справжня моральність є продукт самовиховання, який опирається на почуття радості і краси буття [7].

Німецький філософ XIX ст. Л.Фейєрбах вважав любов вищим проявом морального почуття, яке приносить щастя. Моральні почуття людини, на думку Л. Фейєрбаха, – це є його природне надбання, його родова сутність. Він розглядав моральний зміст людини як натуральний продукт спілкування людини з ближніми, прагнення бути коханими та любити [8]. Тоді, як філософи XX ст. С. Л. Франк, К. С. Льюїс, Д. Бонхьофер вважали

турботу про потреби конкретних людей, служіння іншим, існування для інших – найбільш важливим для моральності людини [9].

Проведений аналіз поглядів філософів на розуміння суті вказаних наукових категорій показав, що існують різні думки про співвідношення поняття моральність і мораль. Враховуючи вищезазначені постулати, можна припустити, що у філософії мораль і моральність розглядаються в двох аспектах:

- як сферу почуттів, волі чи розуму, які є проявом внутрішнього світу людини (божественного промислу, світового розуму) і виражаються в поняттях добра і зла, оціночному відношенні до світу;
- як вираження того чи іншого способу соціальної поведінки, яка проявляється у вчинках, звичаях, вдачі і визначаються суспільно-політичними факторами.

Однак, є й інша точка зору. Так, Г. Гегель (XIX ст.) першим вказав на двояке розуміння моралі і позначив їх двома термінами – мораль і моральність. Мораль, в розумінні Гегеля, це результат життя сучасного суспільства. Моральність – характеристика об'єктивної поведінки людей [7].

Як зазначалося вище, суспільство, разом з іншими факторами, має значний вплив на зміст понять *мораль* і *моральність*, яка в свою чергу впливає на характер взаємовідносин особистості з оточуючими людьми. Моральні норми, моральні цінності виступають орієнтирами у вибудовуванні взаємовідносин особистості з навколишнім світом, соціумом. При цьому варто відзначити, що для людини моральні цінності здатні стати особистісно значущі тільки в процесі соціалізації і в процесі формування його взаємозв'язку з соціумом.

На основі порівняльного аналізу понять моральність і мораль можна зробити висновок про те, що мораль – це система вироблених у суспільстві норм, правил та вимог, що регулюють взаємодію між людьми, їх відношення до явищ реального світу. Моральність тлумачиться як сукупність свідомості, навичок і звичок людини, які пов'язані з дотриманням цих норм, правил та вимог. Моральність, на відміну від моралі представляє складне соціально-психологічне утворення. Моральність конкретної людини є освоєна внутрішньо-прийнята суспільна мораль, яка регулює її індивідуальну поведінку на основі світоглядних переконань і почуття совісті. На наш погляд, таке розуміння моральності має слугуватиме утвердженню суб'єктів державності і формування економічного підґрунтя індивідуумів для створення доданої вартості. Отже, в результаті аналізу сутності поняття моральність була встановлена її приналежність до особистісних характеристик. Особливо значущим для нашого дослідження є те, що моральність формується разом з особистістю суб'єкта соціуму й невіддільна від його «Я».

Тому в економічній системі моральність розглядаємо як одне з базових понять морального виховання суб'єкта соціуму – державотворця й суб'єкта господарювання.

Пристаючи до розгляду морального виховання суб'єкта соціуму, доцільно замітити його характерну особливість, яка полягає в тому, що зміст морального виховання не є статичним. Ці зміни пов'язані з переоцінкою ведучих цінностей, моральних і законодавчих установок в суспільстві, змінами цілей загальнодержавного морального виховання і уявлень про його результати.

В результаті проведеного моніторингу виявлені фактори впливу на формування змісту морального виховання суб'єкта соціуму в процесі взаємовідносин внаслідок створення валового внутрішнього продукту та доданої вартості в країні:

- зміни світової основи й ціннісних орієнтацій суспільства, які здійснюють суттєвий вплив на розуміння джерела, змісту, мети й результату процесу морального виховання та підготовку професійного суб'єкта соціуму;
- формування різних підходів у розумінні сутності освіти й зміни уявлень про роль особистості в цьому процесі;

-
- активний розвиток психології особистості, розробка концепцій щодо виявлення структури й економіко-психологічного механізму процесу морального виховання;
  - практичний досвід морального виховання студентів в умовах інклюзивної вищої освіти.

Отже, перш ніж перейти до питань, пов'язаних з вихованням моральних взаємовідносин студентів й інших суб'єктів соціуму в інклюзивній освіті, проаналізуємо різноманітні підходи до розуміння результату морального виховання. Дослідження наукової літератури показало, що дослідники багатогранно представляють сутність результату морального виховання.

Незважаючи на той факт, що зміст понять «мораль» і «моральність» загальновідомий, зупинимось на їх інтерпретації. Таким чином, на основі лінгвістичного аналізу слів «моральність» і «мораль» можна зробити такий висновок: по-перше, в найвідоміших словниках ці слова розглядаються в якості синонімів; по-друге, мораль і моральність виражають с одного боку – прийняті в суспільстві правила й звичаї, з іншого – особистісні особливості людини; по-третє, структуру лексичного значення слова «моральність» складають такі контенти: душа, дух; моральні спонукання; норми і правила; вдача, характер, поведінка, звичка тощо.

Отож, економічна система має службовий характер, вона необхідна для забезпечення тимчасового земного існування суб'єкта соціуму, а її стан, як втім і стан інших сфер життя людини, визначається моральним станом суспільства, тобто залежить від виконання духовно-морального закону.

Економічна поведінка людини, передусім, визначається її моральними якостями. А. Рих наполягає на тому, що питання про суть господарювання повинне знаходитися у сфері етики, а не економіки. Якщо економіка не служить користі суспільства, вона стає абсурдною, незважаючи на зростаючі прибутки і досягнення нею вершин раціональності. У своїх оцінках А. Рих керується неекономічними критеріями. Людина дістає можливості використання природних ресурсів в різних областях своєї діяльності, і в цьому сенсі отримує право господаря на планеті, але при цьому її рішення про використання матеріальних ресурсів повинні обмежуватися її внутрішньою відповідальністю перед Всевишнім [10].

Дуже цікаві, вірні і досить переконливі докази визначального впливу моральності, духовно-морального закону на економіку наводить відомий сербський богослов, громадський діяч і вчений (доктор філософії та богослов'я) – святитель Микола Сербський (1881–1956). Зупинимось на сутності духовно-морального закону. Духовно-моральний закон відноситься до кожної людини. Цей закон полягає у необхідності життя відповідно до совісті, заповідей. В християнстві дві найвищі заповіді полягають в любові до Всевишнього і ближнього. Виконання, або порушення цих правил впливає на долю людини і людства в цілому. При цьому мається на увазі як земні наслідки праведного, або неправедного життя, так і долі людини у вічності. Так, згідно вченню релігійної літератури деяких східних вірувань, природні катаклізми, війни, хвороби, у тому числі невиліковні, зниження народжуваності, загибель міст і цивілізацій – пряме слідство порушення морального закону. Такі наслідки порушення цього закону не заперечуються і християнством. Але у найдосконалішому духовно-моральному законі, даному Новим завітом, акценти зміщуються не на земні наслідки поведінки людини, а на рішення долі людини у вічності. Хоча людство, що забулося, і зараз спостерігає зовнішні ознаки духовно-моральної кризи – деградацію моральності, демографічну, екологічну, економічну кризи [11]. В цілому завдання його дослідження набагато ширше, ніж доказ впливу духовно-морального закону тільки на економіку. Він стверджує і доводить це, досліджуючи Священну історію Старого Завіту, що духовно-

---

моральний закон визначає дію так званих природних законів, хід історії, долі народів, дію соціальних законів [11, с. 31].

Отож, економіка й моральність – це взаємозумовленість моральних принципів і норм з різними елементами економічної системи на всіх етапах розвитку суспільства. На нижчій стадії розвитку, коли переважала приватнокапіталістична власність і механізм ринкового саморегулювання, домінували егоїстичні інтереси капіталістів, спрямовані на якнайшвидше збагачення шляхом жорстокої експлуатації найманої праці. За сучасних умов ці ідеї проповідують представники неокласичного напрямку економічної теорії, передусім неоконсерватори. Вони дотримуються, зокрема, ідеї ринкової моралі, в якій взаємодія окремого індивіда або сім'ї з суспільством та компаніями і фірмами, а також у межах окремої сім'ї здійснюється шляхом укладання контрактів й угод. Така ідеологія ґрунтується на необмежених можливостях ринкового механізму саморегулювання й значною мірою ігнорує численні глибокі вади ринкової економіки. Ці ідеї за сучасних умов не здатні консолідувати й сформувані цілісну національну економічну систему, національну ідентичність народу, підривають принципи й цінності християнської економіки, а ядром господарського механізму стало державне регулювання економіки, яке доповнюється наднаціональним, певною мірою долається егоїзм приватних капіталістів, а отже, соціалдарвіністська мораль ринкового механізму.

На нашу думку, для створення етичного середовища в економіці України зараз визначальну роль мають особистісні фактори – професійна компетентність і висока моральність політиків, керівників і бізнесменів. В умовах недосконалого законодавства і системи контролю з одного боку, і ментальної особливості нашого народу не виконувати юридичні норми і приписи, але керуватися, передусім, природним правом «суди по совісті, а не згідно з законом», усними домовленостями, заснованими на довірі, й неформальними правилами, з іншого, найважливіше визначальне значення має приклад поведінки політиків, керівників, що формує довіру або недовіру до влади і моделює поведінку більшості членів суспільства, у тому числі в економічній сфері.

Стан економіки України, в першу чергу, залежить від морального капіталу керівників, політиків, бізнесменів. Другий, такий же за значимістю для створення морального капіталу чинник – це розробка і впровадження в програми підготовки і перепідготовки бакалаврів, фахівців і магістрів відповідних учбових курсів і програм. Зміст і методика їх викладу мають бути такими, щоб, прослухавши їх, випускники мали моральні переконання, які б спрямовували їх професійні знання на благо суспільства, а не на шкоду йому.

До речі, на розробку подібних програм великий бізнесмен і колишній посол США в Нідерландах Дж. Шед виділив Гарвардському університету 20 млн. доларів. Також він вважав, що кандидатів на навчання із спотвореними моральними засадами необхідно відсівати вже на стадії прийому у вищі навчальні заклади. Більше того, вважаємо, що етична проблематика повинна стати невід'ємною частиною кожної дисципліни [12].

Поняття моральної економіки розвинув історик Е. П. Томпсон, щоб описати фундаментальне явище низових мобілізацій XVIII століття. Воно полягало у зверненні до поширених уявлень про те, як має правильно, з моральної точки зору, працювати економіка [13]. За цими уявленнями, певні правила начебто зрозумілі самі собою: ціни на товари не повинні значно перевищувати їхню собівартість; торгівлю мають регулювати норми взаємності, а не ринкова гра тощо. І коли цим стандартам загрожували або ж ними нехтували, люди відчували своє право повстати, часто з ініціативи жінок. Мотив був цілком економічним, проте не у звичному сенсі: ними рухали не обмежені матеріальні інтереси, а моральні вимоги до економіки.

У Франції ми спостерігаємо подібні бунти в ту епоху та пізніше: наприклад, шахтарі Анзенської вугільної компанії, яка більшу частину XIX століття була найбільшим французьким підприємством, регулярно страйкували, аби нагадати керівництву про

норми організації праці та її оплати. Вони часто посилалися на старий лад, власне кажучи, на звичай [14]. У наші часи ми спостерігаємо резонанс, викликаний рухом жовтих жилетів. Їхній список соціальних вимог – це втілення здебільшого моральних принципів економіки: захист найбільш вразливих верств населення (бездомних, людей з інвалідністю...), справедлива винагорода за працю, механізми солідарності, забезпечення соціальних послуг, покарання за податкові махінації, відповідність внеску відповідно до можливостей за формулою: «*Великі платять багато, малі – мало*». Цей заклик до того, що народу може здатися здоровим глуздом, не є самоочевидним. Адже на протигагу утилітарному прославленню політики пропозиції й теорії «просочування благ зверху вниз», які так любить панівна еліта (задля залучення капіталу, давати більше тим, хто вже має більше, «першим у черзі»), реальна економіка має засновуватись на моральних принципах. Це надає силу й масову підтримку рухові серед народу. У формі соціальних вимог він виражає принципи моральної економіки, які влада не раз відкрито критикувала й пишалася цим. Так злагожденість руху стає зрозумілішою, як і те, що він зміг обійтись без централізованої організації.

Як показав Джеймс Скотт, моральна економіка допомагає досягти колективної дії, зокрема й діячам без необхідних для мобілізації засобів [15].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи зазначене, можна стверджувати, що існує чимало вимірів впливу моральності на економічну поведінку суб'єкта соціуму в умовах соціально-освітньої інклюзії. Це є стосунки на кшталт «суб'єкт соціуму з обмеженими фізичними можливостями – держава, вищий інклюзивний навчальний заклад (студент, педагог, викладач, розпорядник бюджетних коштів тощо)», «підприємець – партнер (клієнт, працівник, споживач тощо)», «підприємець – держава», «підприємець – суспільство» та ін.

У кожному із названих типів наявна тенденція значного впливу морального чинника на економічну свідомість і економічну поведінку суб'єктів господарської діяльності, залежності розвитку економічного буття суб'єкта соціуму, суспільства загалом від морально-духовних компонентів. Зростання ролі і значення останньої, на наше глибоке переконання, здійснюватиме великий позитивний вплив на процес гуманізації суспільного життя, зростання в ньому духовності, посилюватиме перспективи сталого розвитку світу.

Список літератури

1. Шадриков В. Происхождение человечности. Москва: Логос, 2004. 296 с.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки. Київ: «УМК Центр», 2001. 216 с.
3. Платон Собрание сочинений в 4-х т. Т.1. Москва: Мысль, 1990. 860 с.
4. Асмус В. Аристотель. Сочинения в 4-х томах. Т.1. Москва: Мысль, 1976. 550 с.
5. Кант И. Лекции по этике. Москва: Республика, 2000. 146 с.
6. Смит А. Теория нравственных чувств. Москва: Республика, 1997. 279 с.
7. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. В 3-х т. Т.1. Наука логики. Москва: Мысль, 1974. 452 с.
8. Фейеберх Л. История философии. Собрание производений в 3 т. Т.1. Москва: Мысль, 1974. 544 с.
9. Франк С. Духовные основы общества. Москва: Республика, 1992. 512 с.
10. Рих А. Хозяйственная этика. Москва: Посев, 1996. 810 с.
11. Сербский Н. Слово о Законе Номология. Москва: Издательство Братства Святителя Алексия. Центр святоотеческих переводов; Издательство «Феофания», 2005. 128 с.
12. Компаниец В. В. Типизация социально-экономических систем по этическому критерию. Вісник економіки транспорту і промисловості. *УкрДАЗТ*. 2009. №28. С. 262-272.

-
13. The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century. URL: <https://commons.com.ua/uk/zhovti-zhileti-moralna-ekonomika-ta-vlada/#footnote-11>.
  14. Une politique en mode mineur. Ordre patronal et ordre communautaire dans les mines du Nord au XIXe siècle. URL: <https://commons.com.ua/uk/zhovti-zhileti-moralna-ekonomika-ta-vlada/#footnote-12>.
  15. The Moral Economy of the Peasant Rebellion & Subsistence in Southeast Asia, New Haven. URL: <https://commons.com.ua/uk/zhovti-zhileti-moralna-ekonomika-ta-vlada/#footnote-12>.

References

1. Shadrikov, V. (2004). *Proishozhdenie chelovechnosti*. [Origin of humanity]. Logos. Moscow. Russia.
2. Marshall, A. (2001). *Pry`ncy`py` ekonomichnoyi nauky`*. [Principles of Economic Science]. «UMK Centr». Kiev. Ukraine.
3. Platon (1990). *Sobranie sochinenij*. [Collected works]. vol. 1. Mysl', Moscow. Russia.
4. Asmus, V. (1976). *Aristotel'. Sochenenija*. [Works]. vol.1. Mysl'. Moscow. Russia.
5. Kant, I. (2000). *Lekcii po jetike*. [Lectures on ethics]. Respublika. Moscow. Russia.
6. Smit, A. (1997). *Teorija npravstvennyh chuvstv*. [Theory of moral senses]. Respublika. Moscow. Russia.
7. Gegel', G. (1974). *Jenciklopedija filosofskih nauk*. [Encyclopedia of philosophy]. vol. 1. Nauka logiki. [Science of logic]. Mysl'. Moscow. Russia.
8. Fejeberh, L. (1974). *Istorija filosofii. Sobranie proizvodenij*. [History of Philosophy. Collection of derivatives]. vol. 1. Mysl'. Moscow. Russia.
9. Frank, S. (1992). *Duhovnye osnovy obshhestva*. [The spiritual foundations of society]. Respublika. Moscow. Russia.
10. Rih, A. (1996). *Hozjajstvennaja jetika*. [Economic ethics]. Posev. Moscow. Russia.
11. Serbskij, N. (2005). *Slovo o Zakone Nomologija*. [The Word of the Law Nomology]. Izdatel'stvo Bratstva Svjatitelja Aleksija. Centr svjatootecheskih perevodov; Izdatel'stvo «Feofanija». Moscow. Russia.
12. Kompaniec, V. V. (2009). «Typing of socioeconomic systems according to the ethical criterion». *Visny`k ekonomiky` transportu i promy`slovosti. UkrDAZT*. no. 28. pp. 262–272.
16. The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century. Available at: <https://commons.com.ua/uk/zhovti-zhileti-moralna-ekonomika-ta-vlada/#footnote-11>.
17. Une politique en mode mineur. Ordre patronal et ordre communautaire dans les mines du Nord au XIXe siècle. Available at: <https://commons.com.ua/uk/zhovti-zhileti-moralna-ekonomika-ta-vlada/#footnote-12>.
18. The Moral Economy of the Peasant Rebellion & Subsistence in Southeast Asia, New Haven. Available at: <https://commons.com.ua/uk/zhovti-zhileti-moralna-ekonomika-ta-vlada/#footnote-12>.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.